

BÁLINT PÉTER (1958) Debrecen

BÁLINT PÉTER

Idegen-e a halott anyám?

Két éve halt meg az anyám, a húsvéti ünnepek után, azóta egy sort sem bírtam leírni róla, miként a haláláról sem; mintha épp ennyi idő kellett volna ahhoz, hogy a szótlanúság fala leomoljon, vagy ami még valószínűbb: ezidáig nem volt érdemleges mondanivalóm róla. Néha ugyan eszembe jutott szegény anyám, amikor valami halaszthatatlan, valami megdöbbentő, valóban hírértékű, személyes jellegű mondanivalóm lett volna a számára, s már hívni is akartam őt, de magától a hívó mozdulattól, hogy fülemhez emeltem mobilomat, a hiábavalóság pusztá tudatától is megdöbbentem: nekem már nincs kit hívnom, apám öt éve, anyám két éve halott. Árva vagyok, akár egy mesehős. „Kicsi fiam, ma sem hívtál, pedig nagyon vártam. Elfelejtkeztél rólam, mintha már nem is volnék”, mondta anyám, sokszor mondta a halála előtti hónapokban, lelkifurdalást és szégyent igyekezett kelteni bennem, nem is egészen sikertelenül, mondhatom, sikerült neki. A „mintha-már-nem-is-volnék” érzete távol volt még tőlem, elképzelhetetlenül távol, s éppen ez az örökös nem-itt-létre emlékeztetés távolított el az egyébként kiszámíthatatlanul bekövetkezőre, amit a napi gondoskodás, a szociális otthonba történő látogatás, az elmaradhatatlan számonkérés és feddés amúgy is elnapolhatóvá tett. Egyébként sem hittem, hogy a mintha-már nagyobb jelentőséggel, következetesebb belátással bírt volna az anyám számára, mintha azt kérdezte volna tőlem: „Ugye, eljössz holnap is hozzám, kisfiam?” A mintha-már döbbenete és nyomasztó valósága, számomra való valósága csak az intenzív osztályon fekvése során érintett meg először, amikor a kórházi pecsétetes fehér lepellel letakart mezítelen vállát megérintettem, és anyám szótlanul tűrte, hogy mezítelen vállát szemérmetlenül, kisfiúsan kíváncsi, gyöngéd gesztussal megérintettem: az anyai mezítelenség és érintésnek kiszolgáltatottság maga volt a lét szemérmetlensége. Éva mezítelenségének szemérmetlenségére „halála” után döbbsent csak rá, az isteni büntetés következményeképpen, s ezután eltakarta szeméremtestét, hogy kígyóként még kívánatosabbá tegye magát Ádám előtt, akire végtére is rátalált a démonnal hempergések után.

Fiatalkorom egyik kedvelt francia írója, Schlumberger felesége halálakor úgy döntött, hogy minden évben megemlékezik róla a halála évfordulóján, ezért is adta kötetének címet: *In memoriam/Anniversaires* (Évfordulók). Anyám halálakor magam is kacérkodtam a gondolattal, hogy követem ezt a nemes példát, legalább naplójegyzeteket írok a halálát követően: hiányáról, érzelmeim alakulásáról, az árvaságról, az elmúlásról, de már az első évfordulón sem akaródzott írnom semmit. Talán mert anyám sem szólított meg álmaimban vagy bizonyos szükséghelyzetekben, amikor szükségem lehetett volna szavaira. Megkérdeztem erről a csendről egy cigányasszonyt, aki számos alkalommal levette rólam a gonosz és ártó lényeket, lélekbe csimpaszkodókat, tisztítókurát végzett rajtam: „Az édesanyja mindent megbocsátott, szereti magát. Ha nem így lenne, folyamatosan rossz üzeneteket küldene Önnek”, mondta nekem megnyugtatóképpen. A rossz üzenetek hiánya, a szemrehányások és számonkérések és feddés elmaradása volt a legfeltűnőbb számomra, hiszen amíg élt, kénytelen voltam hozzászokni ezekhez, sosem voltam híján egyiknek sem.

A halálban való megbocsátás: misztérium; *ide-át*-ról azt sem tudom nyomon követni, hogy az Isten megbocsátott-e neki, sem azt, hogy vajon ő megbocsátott-e nekem, akit itt-hagyott, magára-hagyott, árvaságom tudatára ébresztett, sokkal nagyobb súllyal, mint ahogy valaha is gondoltam az árvaságról, amiről értekeztem a mesehősök sorsában. Én az utolsó órán kettesben maradtam vele, semmiféle teátrális jelenetnek vagy gesztusnak nem volt helye az élettől távozóhoz intézett beszédem során, az utolsó pillanat kiszámíthatatlanságának, egyben tényleges utolsóságának rémisztő valósága a szív mélyéről jövő egyszerű mondatoknak, elhadart vagy elharapott szavaknak adott súlyt. S még arra sem adott időt, hogy felmérjem, az üvegfalakon túl lesi-e valaki búcsúszózatomat, mely a kölcsönös megbocsátásról és az utolsó istenveledről szólt, majd imára kulcsoltam a kezemet és imádkoztam: „Mi Atyánk...”

A halálának híre odahaza ért, félórával azután, hogy ott-hagytam az intenzív osztályt, és hazaértem, ugyanis ennem kellett valamit, mert leesett a vércukrom. „Hazaért a halálban”, ahogy az egyik mesemondó mondja: az ember csak a halálban ér haza, a halálban van otthon. S hogy hazaértem, nem is félelmet vagy rettegést éreztem közeli halálát illetően, hanem ólomsúlyú fáradtságot, mintha évtizedek súlya nyomta volna a vállamat, rám szakadt egy elszökő, eltávozó, ismeretlenben elbújó élet összes súlya: érzelmek, szavak, feddések, számonkérések, simogatások, ölelések, anyai csókok, kacagások és sírások emléke hirtelen letaglózott. Amikor az orvosnő közölte velem, hogy „a néni néhány perccel ezelőtt meghalt”, nem a halálának híre nyomasztott, nem a veszteség tudata, a többé-nem-látás iszonyata, a soha-vissza-nem-hozható-lét borzalma, nem az önsajnáltság alantas érzete taglózott le, hanem valami kimondhatatlan, értelmezhetetlen fizikai fáradtság lett úrrá rajtam. Mintha helyette vagy vele együtt fáradtam volna el a létezésben: kibírhatatlannak tűnt, innom kellett valami erőset, s azt hiszem, káromkodtam is, mint egy kocsis.

A fáradtság napokig intenzív volt, éppolyan, mint a nyaki gerincsérv okozta kibírhatatlan fájdalom a hátamban, hol itt, hol ott nyilallt, se ülni, se feküdni nem bírtam, le s fel járkáltam a lakásban, amíg a fáradtságtól el nem aléltam egy-két órányira. Egy barátom mondta, amikor meghalt a felesége, napokig járkált a lakásban, képtelen volt leülni, olvasni, enni a közös lakásukban, csak járkált, mint a halálraitélt a siralomházban, s olykor elalélt a fáradtságtól, majd újra csak rózta a kilométereket napokon, heteken keresztül. Találó szófordulat: „kiszaladni a világból”, mint egy hosszútávfutó, aki ha célba ér is, legszívesebben újra kezdené: a cél egyben az újbóli rajt pontja. A másik barátom pedig azt mondta, felesége halála után úgy érezte, hogy a közös otthon többé nem az ő otthona, az emlékek kiszorítják onnan, bárhova is néz, vagy a feleségét látja élő mivoltában jelen-lenni, vagy a tárgyak a feleségére emlékeztetik: így képtelenség otthon élni, mondta. Mintha a másik halála az idegenségbe hajtaná az embert, menekülésre kényszerítené valahová az ismeretlenbe, megtagadva tőle mindent, ami a korábbi otthont otthonná tette: ez az „el-innen” vágy ősi válasz a kibírhatatlan otthontalanság és elviselhetetlen magányosság érzetére.

Marion írja egy helyütt: „A lezárt múlt lényege a további reménykedés tiltalma, annak beismerése, hogy mindenféle várakozás ezentúl már végleg értelmetlenné vált.” Ki tilthatja meg nekem, hogy reménykedjem, mondjuk, a feltámadásban, anyám síron túli feltámadásában? Ki szegezheti nekem azt a minden gyanún felül álló kijelentést, hogy anyám halálával „mindenféle várakozás ezentúl már végleg értelmetlenné vált”? Senki. Azaz egyvalami keresztezheti reménykedésemet és várakozásomat: a „*hiábavalóság rettenete*”, melyről szintén Marion állítja: „Semmi sem képes ellenállni a hiábavalóság gyanújának. Minden evidenciát képes kijátszani, megkerülni, aláásni, minden bizonyosságot megkérdőjelez, és minden ellenállást megtör.”

„Elfáradtam, kicsi fiam, jó lenne már apád után menni. Csak el innen, haza hozzá. Nem szeretek egyedül lenni itt. Hiábavaló minden várakozás, hogy valamikor jobb lesz, más lesz, hogy ha meglátogatsz, utána minden másként történik majd. Semmi sem változik már az életemben”, mondta anyám a szociális otthon ágyán ülve. Az „egyedül lenni itt” a társtalanságot jelentette, a férjtelenséget, magát a *fele*-séget, hiszen nem volt egyedül, velem voltam, napjában látogattam meg, vagy hívtam fel, a fiúság mégsem pótolhatta a férj társiasságát, a megszentelt kötést, a holtomiglan-holtodiglan ígéretét. Anyám halála voltaképpen ezt a másikkhoz, a fele-társhoz való ragaszkodást, a szemtől szembe egyenességével kimondott szeretet pótolhatatlanságát értette meg velem. Anyám halálában a feleségem jelen-való-létének pótolhatatlanságát, az álmaimban olykor felrémlő elvesztésének borzalmát, a velem-való-létében a szeretet mindennapi kinyilvánításának elmulaszthatatlanságát és az elnapolás felelőtlenségét értettem meg. A halál szeretni tanít meg; nem az eltávozót szeretni, hanem azt a Másikat, aki betölti az életünket, még ha olykor tudomást sem veszünk róla, mert adottként tekintjük, holott a szeretet adománya, a nekünk adományozott szeretet, akárcsak a fény, beragyogja létünket, s akkor is fénylik, ha sötétben bóklászunk, éppúgy észrevesszük, mint mesehős a sűrű erdőben a pislákoló fényt, azt a helyet, ahova eljutni, betérni, visszatérni kell. Starobinski írja *A varázslónők* kötetében egy helyütt: „csak úgy lehet magyarázatot adni arra, hogy az igazság fénye miért nem uralkodik eleve minden ember szívében, ha feltételezzük, hogy létezik egy meglehetősen erős elv, mely ezt tagadja és késlelteti. Az emberi világ azért nem lehet még csupa fénysugár, mert a sötétség fejedelme ellenáll.” Vaknak lenni a szeretetre, nem érezni bőrünkön a szeretet fényének melegét, nem zárni tenyerünkbe a másik bősséggel adakozó kezét, akármilyen távolságból is nem hallani a biztatását, hívását: „Ímhol vagyok, gyere!”: maga az abszolút elkülönülés, a végtelen magányba zártság, az idő előtti halál állapota, a sötétség fejedelménél vendégségben levés.

Két éve halt meg az anyám, az intenzív osztály főorvosa, egykori gimnáziumi diáktársam azt mondta nekem, amikor a papírjaiért mentem, hogy a patológiai árá vigyem: „Bocsánat, hogy nem tudtam visszaadni neked az édesanyádat. Pedig minden életfunkciója kezdett helyreállni, de a szíve nem bírta a sok törődést.” Az élete utolsó fél évében sokat törődtem vele; anyám behalt a különböző életfunkciókat helyreállító gépek szívet elgyötrő működésébe, én pedig a körülötte való szorgos lőt-futásban csigázódtam el. Mindketten törődünk. Egyszerre hálásan és a benuháztól bambán néztem főorvos barátomra, aki valóban sokat törődött anyámmal, az egykori szépasszonnyal, aki mérce volt a szeretőválasztásban.

Két éve nem mentem el hozzá a református templom alagsorában elhelyezett urnájához, hogy megemlékezzem a feltámadást követő halála napján róla. Most, hogy írni kezdek, arról faggatom magam, hogy a megemlékezés elmaradása, ez a tüntető távolmaradás, az emlékezet gyázmunkájában nem-részvétel a szeretetlenségemről árulkodna-e. Ez a távolmaradás és nem-emlékezés el-árulná iránta való hűtlenségemet? Lehet-e férfivá lett fiúgyermek hűtlen az anyjához, akivel kapcsolatban a *hűtlenség* fogalma bajosan értelmezhető a szeretet sajátos természete okán? Bár anyám rajongásig szeretett engem, én eltávolodni igyekeztem ettől a magába-zabáló, mohón felfaló, akaratomat megsemmisíteni szándékozó szeretettől, mely egy hosszú életen át nyomasztó volt a számomra. Noha a mesékben ismerős a *hűtlen feleség* típusa, az anyáról inkább azt mondják a mesemondók: *gonosz*, aki eltávolítja magától a fiát a rablóvezér szerelméért, s mivel nem tud tőle szabadulni, meg is vakítja őt, aztán a még mindig hozzá ragaszkodó, hozzá vissza-

térő, szeretetét újból felajánló, mindent megbocsátó fiút meg is öli, hogy végtére elnyerje isteni büntetését. „Te már nem is szeretsz engem, kicsi fiam. Nem tudom, mit vétettem ellened vagy a feleséged ellen, aki igyekszik eltávolítani tőlem”, mondta anyám, és ebben a szeretekolduslában, idővel egyre erőtlenebb zsarnokoskodásban a Nagy Anya hatalomvesztését érzékeltem: demitizálódott, én viszont nem váltam hőssé.

Nem mondhattam el neki, hogy a feleségemhez ragaszkodásom mögött egy sejtelmes titok lappang, egy józan ésszel föl nem fogható kerügma, amiben való hit, a hit legmélyebb lényege szerint, csak annak az embernek jelent valamit (*mysterium tremendumot* és/vagy *fascinanst*, mely képes megváltoztatni az élethez való hozzáállást), aki hisz egy túlvilági üzenet valóságában, valaha-volt és mindig-lesz realitásában. A feleségemnek egy masszörnö közvetítette a misztikus üzenetet, miszerint azért ragaszkodom oly eltántoríthatatlanul, elszakíthatatlanul hozzá mindenféle szemérmetlen liezonjaim ellenére is, mert előző életemben *ő volt* az anyám. Egy vidéki kúriában éltünk kettesben, diófából készült gyönyörű bútorok, falon függő méretes festmények (családi arcképek, vadászjelenetek, csendéletek), buján szaporodó szobanövények között, kétszobányi könyvtár vidéki csöndjében, s korán elhalt férje iránti szeretetét, gondoskodását, féltését mind reám hárította. Szeretete mégsem volt tolakodó. Ennek a sejtelmes, mások számára nevetséges titoknak a kifecsegése, anyám számára történő átadása olyan sokkot okozott volna neki, aki a történet hitelességén egy percet sem gondolkozott volna, hogy még pokolibbá tette volna az életemet: amúgy sem könnyítette meg apám halála után. Az *oda-át*-ról érkezett üzenet, melyet egy masszörnö hozott, akárcsak mesékben a vén öregasszony vagy a cigányné szokott közölni a hőssel, elgondolkoztatott. Noha a hihetetlenen, a valószínűtlenül gondolkodás olykor meghaladja a racionális ész határait, túllép rajta, a „hihető, mert hihetetlen” elve alapján szép lassan a magam számára is fény derült ragaszkodásom, el-nem-távolodásom, eltávolodni-képtelenségem okára. Az üzenet számomra való átadottsága óta gúzsba köt; a vér szerinti anyámmal egy időben létező, a „már-korábbi-anya-jelenléte” életemben összezavar; az anyámmal egy időben jelenvaló másik, előbbi-anyámnak az irányomba megnyilvánuló szeretete az, melyre vér szerinti anyámtól mindig is vágytam volna. Az üzenet átadottsága és elfogadása megváltoztatta gondolkodásomat, a mesék értelmezésével való bíbelődésem során a titkos üzenetek, a csodák, a rítusok már nem tűnnek olyan valószínűtlennek, hihetetlennek, mint tűnnek a beavatatlan olvasók számára.

A több évtizedes házastársi együtt-élés, a lelket próbára tevő egymás melletti kitarás, a halálíg szóló eskü megtartása: maga is titok; lehet regényt írni a boldog és boldogtalan családokról, a házastársi hűtlenségről és a megbocsátásról, a szeretetről és a szenvedésről, de hogy mi az a kötelék, ami egybe- és összetart két embert egy fél évszázadnál is hosszabb időn át, nem is oly könnyű megmondani. Bár sokan és sokféleképpen igyekeznek magyarázni: az istenfélelemtől az égi szerelemig, a keresztényi erkölcsözözéshez ragaszkodástól a hétköznapi megszokásig, az egymásra utaltságtól az érdekvédelemig, a lélek másik általi kiteljesedésétől az érthetetlen önfeladásig terjedhet a magyarázatok köre. De arról a mesemondó is hallgat, amikor azt állítja: „máig is élnek, ha meg nem haltak”, hogy miféle természetű az a szeretet, mely az örökkévalóságig tartó összetartozás alapja. Helyben is volnánk, sem a boldogságról, sem a szeretetről, sem a kettő lényegi összefüggéséről nem tudunk olyan végleges, megcáfолhatatlan, megkérdőjelezhetetlen, mindenki számára érvényes kijelentést tenni, ami megnyugtatóbb volna, mint a halálról és a fájdalomról szóló megnyilatkozásaink. Évezredes töprengéseink tárgyai ezek a fogalmak és érzelmek, s hogy ember voltunkból még nem for-

dultunk ki egészen, végzetesen, a rajtuk való gondolkodás felelőssége, a számonkérhetőség tudata nagyban hozzájárult. Nem is az a kérdés, hogy ismerjük-e a gondolkodás- és vallásbölcseletben s megannyi más tudományban, művészeti ágban felhalmozott tudást minderről; sokkal lényegesebb, hogy képesek vagyunk-e újra elgondolni az elgondolhatatlant, elhinni a hihetlent, remélni a remélni nem is hittet, élővé tenni a leírt betűt, mely öl, megszólaltatni a szív (az ókortól az értelem központi helye) szavát, mely a kimondás gyönyörűségét és a léttel felruházás örömét okozza.

Idegen-e a halott, aki akár csak néhány perccel a halála előtt még a nagycsaládi kötelékbe tartozott? Vajon az, aki a halál bekövetkeztének pillanatában ott fekszik valamelyik kórházi osztályon, a szociális otthonban neki elkülönített ágyon, a pszichiátriai intézetben, a hospice házban vagy – ami ma már a legritkább – a saját otthonában; s akinek tudjuk a nevét, saját neve elidegeníthetetlen tőle, azzal együtt idézzük föl emlékeit, hozzánk tartozását, egyszeriben idegenné válik-e a hozzátartozók számára azáltal, hogy meghalt? S mitől válik azzá, mitől válik mássá, mint amilyennek életében ismertük, megszoktuk őt? Milyen érdekes, hogy a szájalmat, részvétet keltő mássá válkozás (kasztráltság, demencia, Parkinson- és Alzheimer-kór), a valamiféle protézissel (mankó, bot, műfogsor, paróka) élő vagy a természetes öregség látványos tüneteit viselő családtag, közeli vagy távoli rokon életében nem idegen tőlünk. Esetükben nem érezzük a hiábalóság rettenetét, legfeljebb csak sajnáljuk őket szerencsétlenségük, látványos megöregedésük miatt, de ettől még szerethetőnek és elviselhetőnek, tisztelhetőnek és gyámolíthatónak érezzük őket. S ha bosszantó feledékenységük, komikus helyzetet teremtő nagyothallásuk, korlátozott mozgásuk, gyenge látásuk, fáradékonyságuk okán olykor megmosolyognivalónak is tartjuk őket, távol áll tőlünk, hogy idegennek is mondjuk, mintha mindez az élet normális rendjéhez tartozó volna: mint ahogy az is.

Ám a halott, a lélektől elhagyatott, az éppen megmerevedés fázisába lépett halott mégis pillanatok alatt életidegenné válik, életünktől idegenné; részvétet és megindulást, emlékeket és ragaszkodást még képes kiváltani belőlünk, mellette állva, fölé hajolva, de követni őt már nemigen akaródzik nekünk, a hiábalóság rettenete megálljt parancsol. Ragaszkodunk az itt-léthez, legyen bármilyen elviselhetetlen is, az oda-át ismeretlensége – hiába hitünk fundamentuma a feltámadás – bizonyíték hiányában riasztó jövőtlenséget sugall nekünk: márpedig semmitől sem félünk jobban, mint a jövőtől megfosztottságtól, ami paradox módon maga a halál állapota. Egészen bizarr a magukra maradt emberektől a halálba vágyakozás, a szeretett halott után menés vágya, ami nem más, mint a többiek számára kinyilvánított lemondás a jövőről, a társtalanság és a jövőtlenség érzetének megvallása. A halottól való elidegenedésünk oka éppen ez a halálában megsejtett jövőtlenség; a borzasztó jelen elviselhetőségének a változó vagy annak hitt jövő: az ígérete; a jövőt azt hiteti el velünk, hogy a remény- és eszméletvesztés nem tarthat sokáig, hogy kiszolgáltatottságunk és szenvedésünk egyszer csak megváltozik, a sorsunk jobbra fordul, az Isten mégis reánk tekint, kegyelmébe fogad. A jövőtlenségtől való félelmünkben eszeveszetten és álságosan fohászkodunk az Istenhez, imánkban utasítjuk Őt, hogy mit kell véghezvinnie, mihez kell tartania magát, hogy egyáltalán hajlandóak legyünk továbbra is szóba állni vele; alkudozunk, bratyizunk, ahogy az Ördöggel szokás a népmesében. Valójában saját magunk vagyunk idegenek önmagunk számára szájalmas életünkben.

„Én nem vagyok hülye, kicsi fiam, az eszem és az emlékezetem jól működik. Igaz, összementem, kicsi vénasszony lett a te egykoron szépséges anyád, bottal járok a sok ízületi gyulladás miatt, fogam a pohárban éjszakánként, büttykösek az ujjaim, alig is van már hajam. De nem vagyok sem hülye, sem élhetet-

len. Miért idegenkedsz tőlem, kicsi fiam?”, mondta anyám, amikor sokadjára és újfent azon vitatkoztunk, hogy nem engedem magába élni otthon, s nem tágitok attól az elhatározásomtól, hogy a szociális otthonban kell maradnia, ahol megfelelően vigyáznak rá „idegenek”. „Miért érdemeltem ki az Istentől, hogy életem végén idegenek gondoskodjanak rólam? Mit vétettem? Idegen a kedvességük, idegen a simogatásuk, olyasmikre akarnak rávenni, ami idegen tőlem”, mondta anyám, s a sorsával szembeni idegenkedésében nagyanyám mindent és mindenkit elutasító, elidegenítő viselkedésére ismertem: nem volt számomra idegen ez a távolságtartási gesztus és én-világba bezárkózás.

A kulturális antropológia képviselői az elmúlt évszázadban számos szempontból vizsgálták az idegen, az idegenség kérdését: magam is számos alkalommal írtam róla. De engem most valójában az általam felvetett kérdés izgat anyám halálán gondolkozva: idegen-e a halott anyám, aki néhány perccel a halála előtt még a legtermészetesebb módon hozzám tartozott? Amióta az eszemet tudom, megöleltem, megcsókoltam, kézen fogtam, s egykoron átadtam magam ölelésének, csókjainak, kézen fogásának; ő kétségbeesetten leste lélegzetvételemet, amikor egyévesen agyhártyagyulladás gyanújával, magas lázzal feküdtem a rácsos ágyamban, és én nyugtalanul lestem lélegzetvételét az intenzív osztályon; vigaszt nyújtott, amikor halott öcsémet sirattam, akit anyám elmondása szerint magukhoz vettek az angyalok, és én megvigasztaltam, amikor apám halála után csöndesen sírdogált, mert végtelenül magányosnak érezte magát.

A lélek távoztával (ahogy a protestánsok mondják: földi porsátrunk leomlásával) hátramaradó, elgyötört, halálra-gyötört, élettelen, visszataszító, irtózatot, félelmet keltő, hamarosan romlásnak induló test olyasfajta megvető gesztust, félelmet felülíró tettet válthat ki az őt szemlélőből, ami a szemlélőt szemlélőben meglepetést vagy visszatetszést okoz? Az egyik cigány mesemondó példázatos történetelbeszélésében (*A cigány és az élet gyertyája*) a Halál lesz a szegény, sokgyermekes cigány komája, s rendkívüli életrekeltési képességet ad neki, minek folytán gazdaggá is teszi őt. Ám miután fogadalmát megszegi, és többször is rászedi a Halált, egy alkalommal elmegy a pénzsóvár, telhetetlen, furfangos tréfára mindig kész cigányért, s hiába bújna is el előle, végtére magával viszi a lelkét. Amikor az úton „beszélgetve mentek” (a mese természetéből fakadóan a földön mennek, éppen úgy, mintha csak a szomszéd faluba mennének, holott *átal*-mennek egy másik világba), a cigány megszólal:

„– Ej, te koma, otthon hagytam a pipámat s a zacskómat. Nem eresztel vissza, hogy hozzam el? / – Én biza igen. / El is menyen. Mikor jű vissza, kérdi a Halál: / – Na, mi van, te? / – Megkaptam a pipámat s a zacskómat. Olyan felfordulás van nálam. / – Hát mért? / – Egy dög van lefektetve a ház közepibe. A gyermekek körülötte, siratják azt a dögöt. / – S te mit csináltál? / – Leköptem.”

Ettől a bűnre, kárhozatra csábító testtől való undor a lélek megtisztulása után magától értetődő érzés a mesemondó szerint, amire nem is lehet megfelelőbb választ adni, mint az undort keltő, megvetésre méltó test-dög *leköpése*. Apám fehér kórházi lepelbe csavart teste, melynek látványáról a nővér lebeszélni igyekezett, s hogy nem hagytam fel legalább a fej és az arc látni vágyásával, a nővér kibontotta apám fejénél a leplet, mely alól holt-sovány arca (a műfogsorok nélkül maradt nyitott száj sötét ürege) és a homlokához ragasztott két vattakoronggal elfedett szemürege olyan múmia-fej látványát keltette bennem. Mint akit évszázadokkal ezelőtt mumifikáltak, s a halott fej láttán visszahőköltem („Na, ugye, mondtam magának, nem kellett volna látnia”, mondta), olybá tűnt nekem, mintha nem is egy órája halott apám fejét, arcát láttam volna magam előtt, hanem egy régészeti leletet.

Hirtelen okádhatnékom támadt ettől a rideg, üres, halottszürke, beszédre soha többé nem képes arctól, mely a lévinas-i értelemben való megnyilatkozás, társasság-teremtés jelét sem mutatta már, bár feleletigényt támasztott bennem: ez volt a múmiafej keltette okádhatnék, mely, tudtam jól, nem apámnak, nem apám emlékének, nem a vele töltött évtizedek alatt sorsomat meghatározó tetteinek szólt, hanem a lepelből kicsavart, ám a halál leplével fedett arcának. Ellenben anyám arca, hogy majdnem a halála bekövetkeztéig vele voltam, beesettsége, torzultsága, elgyötörtsége ellenére is megőrizte eleven, szerethető jellegét. Az oxigénmaszk alatt lassan vette a levegőt, már nem kapkodta, kimérten vette, vészjóslóan kimérten, s noha esélye sem volt a beszélgetésre, olykor egy nehezen értelmezhető fintort vágott, elviselhetetlen fájdalmai, halállal való magányos küzdelmeinek részletei, hozzám intézendő utolsó szavai kinyilvánításának szándékával fintonított. Jelbeszéd volt ez a javából, minden arcreezenése feladta a leckét nekem, s hiába vettem volna leckét a jelbeszédből, az ő jelei egyediek voltak, s csak hozzám szóltak, titkokat lepezve. Fényképeket készítettem haldokló anyám arcáról, hogy később visszaemlékezhessek fintonaira és elgyötört arcára, a némasági fogadalmat kötött anyámra, noha a fogadalmat nem ő kötötte, hiába is akarnám így láttatni, így beállítani őt. Lányaim visszaborzadtak a fényképek láttán, s azt kérték tőlem, semmisítsem meg valamennyit, ám én máig őrzöm e fotókat az ő emlékére, az emlékezetére, a rá való emlékezés megkönnyítésére. Bár nem kértem engedélyt anyámtól e képek elkészítésére, s azt sem tudom, mit szólt volna hozzá, ha megszólalhat, talán maga is a megsemmisítés mellett tette volna le a voksát, meglehet az is, helyeselte volna szándékomat, hogy legalább addig élhessen bennem, amíg én élek.

Az „elidegenedéssel”, az elborzadással szemben van egy másik lehetséges viszonyulás is a holt ember testéhez, melyre az egyik kárpátaljai mesében, *Az aranypázsitot lépő lányban* találunk szemléletes példát: „Fogta a kardját [a király], felakasztotta, és elment. Lássá ü, hogy egy aranyerdő, aranykriptályba, az aranykriptályba aranykoporsó aranyláncokon csüng. Fogta az aranykoporsót, felniézte, miko meglátta má a szíjteremtist, hogy ott fekszik, a nyaka le van vágva, csak a feje mellé van tiéve, olyan jött rá, hogy háljon vele. És vele hált. Akko fogta magát, kiment. Ahogy gondolkozott, még egyszer rájött, hogy menjen még egyszer háljon vele. Vele hált. Miég egyszer. Akko fogta magát, ément haza a király. [...] Ebbe nem sok üdő telt, annak a halott jánynak lett két gyereke. Két fiu. Miko a kiét fiu megszült, megszülette az anyjok, nahát milyen egy asszony? Rögtön felállottak, nem takarították meg az anyjokot. A Jóisten adott egy asztalt, azon az asztalon egy könyv. »Ezen az uton induljatok el, és ott lesz a ti anyátok családja.«”

A szépség és a szépség okozta halálvágy, a halott szépségében való feloldódás- és egyesülésvágy, a mohó, megfékezhetetlen szexuális birtoklásvágy ellenére is a szeretet képes életre kelteni a halottat, sőt, a mese tanulsága szerint két aranyhajú ikret is képes szülni a szépséges nő a neki rendeltjének. Ez esetben úgy tűnik, hogy a szépség az idegenség, az idegenkedés gyógyírja: mondhatni élet-elixir. A paraszti gondolkodásban a szépség amúgy is a jóság, a termékenység, az egészség, a munkabírás szimbóluma, noha az ellenkezője is éppígy igaz rá: a gonoszág, a kirkéi terméketlen bujaság, a romlottság és restség álarca is. Némely vallásbölcsező magát a szépséget ugyan nem kárhoztatja, ha a hűség és istenfélelem társul hozzá, egyébként démonikus erőnek, a varázslás és elbájolás eszközének tulajdonítja: ez is Éva öröksége.

Apám bicskáját hagyta rám örökségül a kórházi ágyon, mást nem is hagyhatott volna, s mivel állanóan magával hordta a zsebében, örökségemre vi-

gyázva magam is ezt teszem, igaz, nem a zsebemben, hanem az aktatáskám egy rekeszében viszem magammal mindenhova. Valahányszor előveszem és kinyitom, s megvillan az éle, olyannak látom, mint egy mesebeli varázseszköz, melynek hatalma van: az apaság, az ősatyaság, a férfiasság és nemzőképeség, a metszés és behatolás, a darabolás és szaporítás szimbolikus erejével bír. Apám, tudta vagy sem, ezeket a nagyon is férfias erőket és képességeket igyekezett rám testálni bicskájával együtt. Vagy? Vagy még halála után is előbb-voltát akarta tudatosítani bennem apaságát hangsúlyozva a bicskaadományozással?

Jakab István *Az égig érő fa* meséjében a kertészlegény ajándékba kapott egy zsebkést, „egy kis, gyönyörű szép gyöngyháznyelű kést”, melyet nem szabad elveszítenie a fa tetejére feljutás és az alászállás során, „mikor rá gondolt a fákra, fogta a bicskáját, nézegette, csak azon vette észre magát a legény, hogy emelkedik föl a fára”. A bicska, a zsebkés az Égi Atya által teremtett világvalóságban a fölemelkedést és az alászállást biztosító varázseszköz, elég csak rá gondolni, hogy mozgásba lendítsen a szellemvilágban, a gondolat szárnyán az égbe emeljen. Apám sohasem tudott elrugaszkodni a földtől, s az atyaságot sem tudta megtestesíteni, mondhatni, szellemi fölemelkedésem ellenlábasa volt: ezért is idegenedtünk el egymástól már legénykorom óta.

Noha a bicska mint *gyilok*, erőszakos fenyegetésre, más életének kioltására, megbüntetésre való eszköz idegen volt számomra, épp ezért el sem tudtam képzelni, hogy valaki másba beleszúrjam. Tudom, számos kultúrában a bicska, zsebkés bevett eszköz a hatalomfitogtatásra, a vadászösztön megjelenítésére. Apám mesélte, hogy legénykorában gyakorta *bicskázta* testvéreivel a falusi bálokon vagy lakodalmakban egy-egy vitát eldöntendő; ez a bicskázási szenvedély (mesézés közben kiült az arcára, vadságot és szilaj örömet láttam rajta) elidegenített tőle, voltaképpen hatalma fitogtatásától és bármely pillanatban rám való kiterjesztésétől félttem kisgyermekként is. Nem csoda, hogy halála után fegyverarzenálját elajándékoztam, s csak a kis bicskát őriztem meg.

Lakásunk falai telve voltak méreletes törökkel, első világháborús szuronyokkal, tizenkilencedik századi kardokkal, mindenféle vadászgyilokkal, s ezek, hogy hegyes végükkel lefelé lógtak, éppoly borzalmat, irtózatot keltettek bennem, mint a bűnösben az istenítéletre várva feldobott kard, mely lesújt rá a hőssel szemben elkövetett vétkei miatt. Bűnös lettem volna, vagy csak áldozat, akit rituálisan kasztrálni kell? – morfondíroztam magamban, s élénk képzeletemnek köszönhetően, vagy olykor álomban egy gyilok levágta a vesszőmet valamelyik Kirkével való nászom okán. „Meg is érdemelned, hogy egy felszarvazott férj levágja az ágadat”, mondta anyám, hogy apámnak vagy nekem szól-e az átok, nem emlékszem, nem is jó rá emlékezni, mindenesetre az átokmondás a hitves-anya szájából rettenetes volt, a Nagy Anya mágikus büntetéseként szólt valamennyi nőtársa nevében, mintha mások helyett mondatott volna ki az ítélet. Ítélet alatt állni maga az idegenségtapasztalat: a *volt-vagyokat* vonják ítélet alá; Isten ítélőszéke előtt, ahogy mondják, lepereg előttem életem filmje: bűnök és jótettek egyenként mind, s mivel egyik nem semlegesíti a másikat, tehetetlenül nézem (majd oda-át) végig a tőlem elidegeníthetetlen tetteimet, melyek megbánásuk és megbocsátásuk után sem lesznek meg-nem-történtekké. Ott állok majd, oda-át, s igyekszem mentegezni magam, letagadni vagy kisebbíteni nyilvánvaló bűnösségemet azelőtt, Aki amúgy is mindent tud; igyekszem az idegenre, az ide-át bűnöket egymásra halmozó idegenre kenni a felelősséget, amúgy emberi módon, s mintha nem tudnám, hogy éppen ő miatta állok ott, félve a számonkéréstől és felelősségrevonástól, de az az idegennek mondott valami: én vagyok. Előtted állok, Atyám, aki sokkal előbb vagy, mint volt az életem előtt-már-lévő apám, aki minden bizonnyal egészen másként bocsátotta meg a vétkeimet, mint Te fogod megbocsátani nekem.